

Balkan Türk Edebiyatı Araştırmalarında Yeni Bir Boyut: Taşlara Akseden Edebiyat¹
*A New Dimension In The Studies Of Turkish Literature In The Balkans:
The Literature Reflected Onto The Stone*

Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul KARAKUŞ*

Özet

Türk-İslam coğrafyasında oluşturulan yazılı edebiyatın bir bölümüne de mezar taşları üzerinde rastlamaktayız. Özellikle İstanbul merkez/örnek alınarak oluşturulmuş bir medeniyet coğrafyası olarak Balkanlar'da, birçoğu yok edilmiş olsa da, yazılı mezar taşı örneklerine çok sık rastlanmaktadır. Bu yazılardan bir kısmı, Anadolu/İstanbul mezar taşlarında görülen kalıp ifadeler taşısa da, önemli bir kısmında da hem konu hem de ifade açısından kendine has özellikler görülmektedir.

Yahya Kemal Beyatlı, Salih Asım Bey gibi pekçok yazar ve araştırmacı tarafından "vatan" kavramı açıklanırken özellikle üzerinde durulan mezar taşları, birer dil/edebiyat kaynağı olarak da, farklı yarıklarla incelenmelidir.

Balkan bölgesindeki mezar taşları incelendiğinde görülmektedir ki; bu taşlar sadece taş işçiliği açısından veya tarihî değer olarak kıymetli değildir. Balkan Türk edebiyatı açısından; Ömer Osman Erendoruk, Rahmi Ali, Necati Zekeriya, Zeynel Beksaç gibi edebiyatçıların eserlerinde görülen Türkçe nasıl değerli ise, her birisi sanat eseri olan bu mezar taşlarındaki Türkçe de o kadar değerlidir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar'da Türk Edebiyatı, Türk Mezar Taşı Edebiyatı.

Abstract

We encounter some examples of Turkish-Islamic geography's written literature on tombstones as well. Especially in Balkans, a geographic civilisation that is created by taking Istanbul as the centre/example, there are various tombstones to come across, despite the fact that many of them have been destroyed. Although some of these tombstones have pattern sentences that are also seen in their Anatolian/Istanbul counterparts, there are also authentic examples with unique content and expressions.

¹Bu metin; 1. Uluslararası Balkanlarda Türk Edebiyatları Çalıştayı (04 Aralık 2017-İzmir)'nda sunulan ve "özet" olarak yayımlanan bildirinin güncellenmiş tam metninden müteşekkildir.

* Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. E-posta: ekarakus7984@hotmail.com
(Orcid: 0000-0003-4224-9691)

Ertuğrul KARAKUŞ

Tombstones, which are emphasised by numerous writers and researchers such as Yahya Kemal Beyatli and Salih Asim Bey when they explain the notion of "homeland", should also be examined with different approaches as sources of language and literature.

When tombstones in Balkan region are examined, it is seen that they are not only valuable with their stonemasonry or historical values. Turkish on these tombstones, each one of which is a work of art, are as much valuable as the Turkish observed in the works of authors such as Omer Osman Erendoruk, Rahmi Ali, Necati Zekeriya and Zeynel Bektaş in terms of Balkan Turkish literature.

Keywords: *Balkan Turkish Literature, Turkish tombstone literature.*

Uzun bir süre Osmanlı Devleti'nin etki alanında kalmış olan Avusturya-Macaristan hatından başlayarak Türkiye sınırına kadar uzanan bölge, yani Balkanlar, 14. yüzyılın son çeyreğinden itibaren öncelikle askerî, akabinde de sosyal, kültürel ve mimarî açıdan Türk-İslâm kültürünün etkisinde kalmıştır. Balkan bölgesi, Osmanlı Devleti dönemi öncesinde de gerek Hun, Avar, Kıpçak, Peçenek gibi Türk toplulukları gerekse de diğer Balkan halkları tarafından değişik sürelerde hâkimiyet altına alınmış, tarih boyunca cazibesini ve buna bağlı olarak da tartışmalı durumunu hep korumuş bir bölgedir.

Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesiyle sonuçlanan 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi(93 Harbi) öncesi ve sonrasında, özellikle de Balkan, 1. ve 2. Dünya Savaşları süresince bu tartışmalı durum artarak devam etmiş, savaş sonrası yapılan anlaşmalar da bu politik ve etnik tartışmaları nihayete erdirememiştir. Bu etnik, dinî ve kültürel tartışmalar sebebiyle, Balkanlar bölgesinde arşiv belgeleri, kitâbe ve bunun gibi her türlü yazılı belge daima önemini korumuştur. Balkanlar'ın hemen her bölgesine yayılmış olarak karşımıza çıkan Osmanlı dönemi mezar taşları da, her ne kadar büyük oranda tahrip ve yok edilmiş olsa da, etnik kökenlerin, dillerin-edebiyatların, dinlerin, mezheplerin ve kültürlerin adeta yarış içerisinde olduğu bu coğrafyada, somut birer belge olarak önemini korumuştur.

Bu "tarihî belge olma" niteliğinin yanında kitâbeli mezar taşlarının "manevî" ve "estetik" değerleri de haricen üzerinde durulması gereken konulardır.

Üsküplü olan Yahya Kemâl, asırlarca Türk kültür ve medeniyetinin Batı'ya aktarılmasında önemli bir merkez olan Üsküp'ü "Fatih devrinin ruhani bir mezarlığına" (46) benzetir ve evlerinin hemen yakınlarında bile insan boyunda mezar taşları bulunduğunu ve Üsküp evliyalarının sayılamayacak kadar çok olduğunu vurgular(46). Bu değerlendirmeler ışığında; Türk-İslâm senteziyle teşekkül etmiş şehirlerin hemen hemen tamamında, mezarlıklarla ve türbelerle iç içe geçmiş bir yerleşim kültürünün hâkim olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Yahya Kemal'in hakkında bu değerlendirmeleri yaptığı Üsküp şehrinde belediye başkanlığı görevini yürüten Sâlih Âsim Bey, Osmanlı sonrasında yazdığı eserinde, Üsküp'te Karşıyaka, Üryân, Bâdemlik, Hindi Baba ve Haydar Baba mezarlıklarının tamamen yok edildiğini, Müslüman mezarlık alanının sadece Kâdî Baba (Gazi Baba) Türbesi çevresiyle sınırlandığını ve iyi korunması gerektiğini vurgular(35).

Tarihî, manevî, kültürel ve şekil olarak sanat değeri taşımasının yanında belki de ihmal edilen bir özellik de "mezar taşı kitâbelerine yansıyan edebiyat"tır. Sanat tarihi araştırmacısı Semavi Eyice, mezarlıklarımızı, "sanat ve edebiyatımızın bir çeşit açık hava arşivi"ne benzetir(Kaya 2011).

Araştırmacı Şeyban ise mezar taşı kitâbelerinin dil ve edebiyat açısından değerini şöyle dile getirir:

"Türk dili ve edebiyatının en mühim kaynaklarından biri olan mezar taşı kitabeleri, nazım ve nesir ifadeleri ile, edebiyat tarihimizin ulaşılamamış hazinesi durumundadırlar. Mezar taşı kitabeleri döneminin dil ve ifade özelliklerini yansıtarak Türk dilinin tarihi seyrini takip edebilme imkanı verirler. Ölüm gibi insanların ziyadesi ile hissiyatını harekete geçiren bir hadise, mezar taşı kitabelerinde; ayet, hadis, vecize, atasözü, nesir, şiir, temenni ve dua olarak yankı bulmuş, Müslüman Türk' ün hislerine bu kitabeler tercüman olmuştur. Nazım olarak düzenlenmiş mezar taşı kitabelerinin birçoğunda rastladığımız ebced hesabıyla tarih düşürme usulünün tam anlamıyla çözümlenmesi, bu kitabeler değerlendirilmeden yapıldığında eksik kalır. Zira şairlerimiz ebced hususundaki kudretlerini en çok mezar taşı kitabelerinde sergilemişlerdir." (16)

Balkan Türk Edebiyatı Araştırmalarında Yeni Bir Boyut: Taşlara Akseden Edebiyat

Bütün bu değerlendirmeler ışığında; Balkan bölgesinde binlercesi yok edilmiş olan ve kalanların da yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu gördüğümüz bir dil/edebiyat kaynağı olan mezar taşı kitâbelerinin, farklı bakış açılarıyla incelenmesi gerektiğini söyleyebiliriz.²

Balkan sahasında Türk-İslam kültürü çerçevesinde şekillenmiş mezar taşı kitâbelerinin örnek alındığı çalışmamızda, kitabeler şu üç önemli unsur açısından değerlendirilip örneklendirilmiştir:

- a. Genel olarak Türk tarihi veya Türk kültür tarihi açısından,**
- b. Türk edebiyat tarihi açısından,**
- c. Balkan Türk edebiyatı açısından.**

a. Genel olarak Türk tarihi veya Türk kültür tarihi açısından:

Her ne kadar bazı tarihi araştırmalarda mezar taşı kitabelerinin yeterince yer almadığı görülse de şahideler üzerindeki kitabelerin tarih araştırmalarında en güvenilir delillerden olduğu gerçeği yadsınamaz. Çalışmamız daha çok edebî örneklendirmeler üzerinden gelişeceği için sadece birkaç tarihi örnek üzerinde duracağız.

Balkan tarihçileri bölge tarihini “Osmanlı öncesi, Osmanlı dönemi ve Osmanlı sonrası dönem” olmak üzere üç ana başlık altında inceler. Osmanlı dönemi ve Osmanlı sonrası dönemle ilgili pek çok mimari eser ve yazılı materyal araştırmacıların değerlendirmelerinde kullanılırken, “Balkanlar’da Osmanlı öncesi Türk-İslam tarihi dönemi” ile ilgili somut materyal temini konusunda eksiklikler görülür. Yazılı veya yazısız bazı şahideler bu dönem için önemli birer delil olma özelliği taşır. Örneğin Bulgaristan’ın Balçık şehrindeki müzede yer alan bir taş, bölgenin tarihini Türkistan bölgesine doğrudan bağlayabilir.

Balçık müzesinden bir taş...

² Bu konuda yapılan örnek çalışmalar için bkz. Nidayi Sevim (2012), Osmanlı Mezar Taşlarında Manzum Metinler, Kitapdostu Yayınları, İstanbul. Mehmet Samsakçı(2015), Ölüme Açılan Estetik Kapı -Türk Mezar Taşı Edebiyatı, Kitabevi Yay., İstanbul.

Türkistan bölgesinden taşlar...

(Kaynak:http://www.rosemarysheel.com/archives/balbal/kyrgyzstan_balbal_mountains01smug)

Bu örnekler, Kumanova ve Üsküp müzesinden “balbal”ları çağrıştıran bazı taş örnekleriyle çoğaltılabilir. Yine Osmanlı Devleti’nin Balkan bölgesini fethetmesinden önce bu bölgelere gelen Türkistanlı dervişler, özellikle de Sarı Saltuk ve talebeleri veya başka dervişler ile ilgili somut tarihi delil olarak bazı şahideler tek materyal olabilir.

Batı Trakya’da Gümülcine şehrindeki Kır Mahalle Camiinde korunan Hicri 581(Miladi 1185-1186) tarihli şahide.

b. Balkan Türk edebiyat tarihi açısından:

Balkan bölgesindeki mezar taşı şahideleri, ihtiva ettikleri edebi değer yanında, Balkan Türk edebiyat tarihi açısından da değer taşırlar. Birçoğu maalesef yok olmuş olsa da nadir de olsa bulunan bazı taşlar, Balkan bölgesi Türk edebiyatçılarının hayatlarıyla ilgili somut tarihi bilgiler içerir. Aşağıda, 1963’teki büyük Üsküp depreminden sonra kaybolan ve 2014 yılında kapsamlı araştırmalarımız sonucunda bulunan Üsküp’lü Yahya

Balkan Türk Edebiyatı Araştırmalarında Yeni Bir Boyut: Taşlara Akseden Edebiyat

Kemal Beyatlı'nın annesi Nakıye Hanım'ın mezar taşından kalan ve merhumenin hayatıyla ilgili bilgiler içeren tarihî şahide görülmektedir.³

Üsküp'lü Yahya Kemal Beyatlı'nın annesi Nakıye Hanım'a ait olan, 1963'teki büyük Üsküp depreminden sonra kaybolan ve 2014 yılında tarafımızdan bulunan şahide.

Bunun gibi Türk edebiyat tarihi açısından önemli olan bazı taşlar buldukça bazı şair ve yazarların hayatı ile ilgiler de netleşmektedir. Örneğin Üsküp Rufai Tekkesi şeyhi ve aynı zamanda neoklasik dönem Balkan Tasavvuf edebiyatı temsilcisi olan Şeyh Sadettin Sırrı Efendi'nin hayatıyla ilgili bazı bilgiler, tekke haziresinde bulunan bazı taşların okunmasıyla netlik kazanabilmektedir.⁴

c. Balkan Türk Edebiyatı Açısından:

Balkan bölgesine Türkistan bölgesinde ve Anadolu'da yüzyıllarca şekillenerek gelen mezar taşı yazımı uygulamaları, belirli bir şekle oturmuştur. Mezar taşlarının “ölümle ilgili âyet, hadis veya özlü bir sözü ihtiva eden bölüm”, “dua bölümü”, “kimlik bildiren bölüm”, “tarih bölümü”⁵ gibi pek çok bölümünde kalıp ifadeler yer alır.

Balkan bölgesindeki mezar taşı kitabelerine “şekil ve estetik unsurlar” açısından baktığımızda; “Baş Kısımlardaki Kalıp İfadeler”, “Dua Talebinde Bulunmak veya Nasihat Vermek için Yazılan Manzum Bölümler” ve “İsimle Birlikte Dua İçeren Bölümler” olmak üzere üç ana bölüm karşımıza çıkar.

³ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ertuğrul Karakuş (2014). “Üsküp'te, Yahya Kemâl Beyatlı'nın Annesi Merhum Nâkiye Hanım'a Ait Olması Kuvvetle Muhtemel Olan Mezar Taşı”, TÜRÜK Dergisi, Sayı: 4, s. 161-170.

⁴ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ertuğrul Karakuş (2016). “Yahya Kemâl Beyatlı'nın İlk Şiir Hocası Şeyh Sâdeddin Sırrı'nın Aile Efrâdına Ait Üsküp Rifâî Tekkesi Hazîresinde İki Adet Kitabeli Mezar Taşı”, Dede Korkut Dergisi, Sayı: 9, s. 48-54.

⁵Bölümler hakkında geniş bilgi için bakınız. Komisyon, Edirne Müzesi Osmanlı Mezar Taşlarından Örnekler, Trakya Kalkınma Ajansı, Edirne, 2012. ve Raşit Gündoğdu (2013), “Taşların Dili”, Aşiyân Dergisi, Sayı: 1, Temmuz.

Ertuğrul KARAKUŞ

Bütün Osmanlı medeniyeti içerisindeki mezar taşı kitâbelerinde olduğu gibi, incelememize konu olan Balkan bölgesi mezar taşlarında da “Baş Kısımlardaki Kalıp İfadeler” çerçevesinde yine aynı klişelerin mevcut olduğu görülmektedir. Bu kalıp ifadeler çoğunlukla kitâbenin en başında yer alır ve genellikle Arapça ifadelerdir:

“Hüve’l-Bâkî” Sırbistan-Sancak-Yeni Pazar, Altun Alem Cami Haziresi

“Âh mine’l-mevt” Karadağ-Sancak-Rojaye

“El-hükmü lillah” Yançe Köyü

“Hüve’l-Hallâku’l-Bâkî” Batı Trakya-Eşekçili Köyü

“Hüve’l-Hallâku’l-Bâkî” Yelovyan Köyü

“...Hû...” Urvîç (Oruç) Köyü

Bu kalıp ifadeler, tek satır hâlinde ve kısa da olsalar, genel âhenk, ses uyumu ve ses tekrarlarıyla kendi içlerinde bir şiirsellik ihtiva eder. “Hüve’l-Hallâku’l-Bâkî” ifadesindeki “l”, “k” ve “a” sesi tekrarları, “El-hükmü lillah” ifadesindeki “l” sesi tekrarları gibi pek çok örnek, bu kalıp ifadelerin bir şiir içerisinde yer almasalar dahi, kelâmın tesirini artıracak ve hatırdaki kalmayı kolaylaştıracak belli bir müzikaliteye sahip olduğunu gösterir.

Şekil-bölüm unsuru olarak dikkat çeken ikinci bölüm ise “Dua Talebinde Bulunmak veya Nasihat Vermek için Yazılan Manzum Bölümler”dir.

Bu manzum bölümlerde asıl “edebî metin” özelliği taşıyan âhenk unsurlarına daha çok rastlarız. Bu unsurlar mısra başı veya sonu kafiyesi olabileceği gibi ses tekrarları olarak da karşımıza çıkabilmektedir.

“Ziyaretten murad ancak duadır

Bugün bana ise yarın sanadır.” Sırbistan-Sancak, Altun Alem Cami Haziresi.

“Ziyâretten murâd du’âdır

Bugün bana ise yarın sanadır” Batı Trakya-Eşekçili Köyü

Makedonya’nın Yançe köyünde bir kitâbede Balkan genelindeki başka birçok mezar taşı kitâbesinde yer alan bir manzume dikkat çeker:

“Emr itti Hak eyledi fermân

İrişdi ecel virmedi amân

Gençliğime lezzet bulmadım dünyada hemân

Cennette muradımı virsün Hâlık-ı rahmân

El-merhûme Azîze binti Ne’ân(nihan) ” Makedonya-Yançe köyü

Görüldüğü gibi manzumede “fermân, amân, hemân, rahmân” gibi mısra sonu kafiyelerine bir de “isim” bölümündeki “Ne’ân(nihan)” sesleri uyum sağlamış ve dikkat çeken bir âhenk kurulmuştur.

Aslında Yançe köyünden verdiğimiz bu misaldeki manzumenin benzeri Balkanlar genelindeki bazı mezar taşı kitâbelerinde, kısmî farklılıklarla görülebilir.

“Esdî hazân yelleri

Soldu gonca gülleri

Turab oldu kanları” Makedonya-Struga Cami Haziresi

Struga Cami Haziresi’nde yer alan, “Usturgalı Mehmed Ali”ye ait olan mezar taşına yazılan Türkçe şiirde hem mısra başındaki hem de diğer kısımlardaki “yelleri, gülleri, kanları” ve “Esdî, soldu, oldu” gibi kafiye ve rediflerle bu ifadelerin iç bütünlüğü ve âhengi sağlanmıştır.

Bir başka yaygın olarak kullanılan manzum yapı da şu şekilde karşımıza çıkar:

“Beni kıl mağfîret Yâ Rabbi Yezdân

Bi-hakk-ı arş-ı a’zâm nûr-ı Kur’ân

Gelip kabrime ziyaret iden ihvân

İdeler rûhuma fâtihâ ihsân”

Balkan Türk Edebiyatı Araştırmalarında Yeni Bir Boyut: Taşlara Akseden Edebiyat

Makedonya-Struga Cami Haziresi'nden verdiğimiz bu misalde de “*Yezdân, Kur’ân, ihvân, ihsân*” ifadeleri dikkati çeker.

Balkan genelindeki kitâbelerde, bir diğerinin benzeri olan veya bazı küçük farklarla birbirinden ayrılan manzum ifadelerin yanında, ait olduğu mezarda yatan kişiye özel yazıldığını düşündüren manzumeler de yer alır. Mesela Üsküp Rufai Tekkesi hazîresinde yer alan Redife Hanım'ın mezar taşında da “bana” redifleriye birlikte mısra başlarında yer alan “g”, diğer yerlerde yer alan “e” ve “a” sesi tekrarlarıyla metinde genel bir uyum sağlanmıştır:

*“Genç yaşımda gör ne yazmış sâhib-i kudret bana
Geldi eyyâm-ı ecel vermedi dermân bana
Gül gibi soldu vücûdum tâze bir civân iken
Çâre yok câm-ı ecelden sundular şerbet bana”*

Batı Trakya-Eşekçili Köyü Cami haziresindeki aşağıdaki manzumede de “i”, “a,” ve “s” seslerinin tekrarıyla uyum sağlanmıştır.

*“İzzet ve ikrâmı bol dilinde hayır du’â
’İbadeti borcum diye bırakmamışdı asla
Dinine sağlam bağlı saf yürekli bir insan
Seksen yıllık ömründe yaşadı hep Müslüman”*

Sultan Murat Cami yanındaki Dağıstanlı Ali Paşa aile mezarlığında yer alan Â’yişe Hanım’a ait olan mezar taşında da farklı âhenk unsurları dikkati çeker:

*“Ol namdârın nesl-i pâki nûr-ı çeşmi
Â’yişe Hanım işbu(işte bu) Zeyneb Hanımın kerîmesi
Vâlîde çûn(!) müşfikdir firkate yoktur mecali
Didi Yâ Rab kızım ile isterim ben hemdem
Eyledim perverde ânı kuzu gibi sînemde
Tâ kıyamet ile âğuşumda gonca gül gibi
Çok muvafıktır dua(!) emr-i kazâyâ
O kerîme, maderin ferdâsı etti rihlet
Mâh-ı rahmette hitab-ı irci’ye oldu mazhâr(!)
Gel otur oku rahmet oku ruh-ı Â’yişe Hanıma
Ruiçün Fatıha”*

Â’yişe Hanım’a ait olan manzum ifadelerde görüldüğü gibi klâsik bir şiir formu karşımıza çıkmaya da bazı satır sonlarında yer alan “i” sesi tekrarları ve “firkat, kıyamet, rahmet” gibi metin içi kafiyeli kelimelerle, metnin bütününde bir uyum sağlanmıştır.

Bütün bu misallerden de anlaşıldığı gibi; gerek bir diğerinin benzeri olan veya bazı küçük farklarla birbirinden ayrılan manzum ifadelerde gerekse nadir örnekler sayılacak manzumelerde, âhenk unsurlarına dikkat çekici bir önem verilmiştir.

Şekil-bölüm unsuru olarak dikkat çeken üçüncü bölüm ise “*İsimle Birlikte Dua İçeren Bölümler*”dir.

Bu bölümlerde de bazı kalıplaşmış ifadeler karşımıza çıkar.

“...

*İpek’li el-Hac Ali Efendi
Bin Nureddin Ağa*

Ruhu için el-Fatıha” Sırbistan-Sancak, Altun Alem Cami Haziresi.

El-merhûm el-mağfûr

Ertuğrul KARAKUŞ

Sâlih bin Ali

Ruhu için el-Fâtîha” Kosova-Gora bölesi

“Merhûme ve

Mağfûre

Ve muhtâc ilâ rahmet-i Rabbe”Makedonya-Yelovyan Köyü

Özünde aynı içeriğe sahip olan bu ifadelerin, küçük farklarla da olsa ayrıldığı farklı şekillerinin kullanıldığı görülmektedir. Ancak hangi şekiller kullanılırsa kullanılsın, bu ifadeler genel olarak değişik bazı ses ve hecelerin tekrarına dayanan âhenk unsurları içerir.

Bu Arapça kalıp ifadelerde görülen “el” takısının veya “m” harfinin baş kısımlarda tekrar edilmesi, bize Türklerin tarihteki ilk şiir örneklerinde görülen bir kafiye uygulamasını da hatırlatır.

Burada “r” sesi tekrarlarının ve “û” sesinin hem tekrarı hem de uzun olmasının birer estetik unsur olarak değerlendirilebileceğini de görüyoruz.

Debre Hünkâr Camiinde yer alan aşağıdaki şahide de dua bölümleri “a” sesleri âhenk unsuru olarak kullanılmıştır:

“Merhûm Nûrullah Ağa

İbn-i Ahmet Ağa rûhuna

El-fâtîha Sene 1229 [1813-14]”

Üsküp Rufai Tekkesi hazîresinde yer alan ve Redife Hanım’a ait olan mezar taşı kitâbesinde yer alan ve daha kapsamlı bir dua bölümüne sahip olan aşağıdaki ifadelerde de âhenk unsurları açıkça kendini gösterir:

El-merhûme el-mağfûre el-muhtâce ilâ rahmet-i Rabbihi’l-Ğafûr min dâre’l-fenâ ilâ dâre’l-bekâ

Redîfe Hanım binti Hâcı Abdurrahman

Beg rûhiçün rızâen lillah el-Fatiha

Sene-i azli 1321”

Bütün bu hassasiyetlerde “Allah güzeldir güzeli sever.” hadis-i şerifinin de etkili olduğu söylenebilir. Aslında bu hassasiyeti, Türk-İslâm medeniyetinde bütün İslâmî amel ve sanatlara sirayet eden bir “güzellik” anlayışında görmek mümkündür.

Balkan bölgesindeki mezar taşı kitabelerine “Konu” olarak baktığımızda ise, Osmanlı medeniyet sahasındaki diğer mezar taşlarında olduğu gibi, konu bakımından esas olarak üç ana başlık altında örneklendirilebilecek manzumeler yer alır:

*Ölüm karşısındaki çaresizliği ihtiva eden manzumeler

*Dünya hayatının fanîliğini ihtiva eden manzumeler

*Ziyaretçilerden fatiha okumaları talebini ihtiva eden manzumeler

Hemen her mezar taşının baş kısmında yer alan “*Âh mine’l-mevt*”, “*Hüve’l-Bâkî*”, “*El-hükmü lillah*”, “*Hüve’l-Hallâku’l-Bâkî*” gibi ifadelerin tamamı, hem ölüm karşısındaki çaresizliği hem de dünya hayatının geçiciliğini ve kalıcı olanın sade Allah (cc) olduğunu vurgulayan ifadelerdir.

Bazı şahidelerde bu konular tam bir dördlük şeklinde yazılmış manzumelerle vurgulanır.

“Senden istimdâd efendim eyleyen olmaz zelîl

Rahmetinden mahrûm itme bu fakîri Ya Celîl

Nâmına hem-nâm olunca mazhâr oldum afvına

Destgîrimsin İlâhî râhîma sensin delîl” Debre-Hünkâr Cami Haziresi

“Cihâna doydı cânım

Ecel tutdı girîbânım

Balkan Türk Edebiyatı Araştırmalarında Yeni Bir Boyut: Taşlara Akseden Edebiyat

Siyah toprağa meyl ettim

Böyle emretti Sübhânım” Yelovyan Köyü

Bazen de bu konu, aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi ikilik veya üçlükler hâlinde de vurgulanır:

“Âh mine'l-mevt

İrci'î fermânını görmüş nice âiş

Doymadan gençliğine ..... ecel elinden amân” Debre-Hünkar Cami Haziresi

“Gonca cennet kuşu

Gibi eyledi rıhlet” Kocacık (Şehitlik)

“İrişdi ecel virmedi amân

Gençliğime lezzet bulmadım dünyada amân(!)” Küçük Papradnik Köyü

“Hudâ kıl sun buna

Envâ-ı rahmet mezârına

Açılsın bâb-ı cennet” Debre-Hünkar Cami Haziresi

“Beni kıl mağfiret yâ Rab

Ben bir gonca gül idim soldum

kendime bulamadım dermân” Büyük Papradnik Köyü

Mezar taşı kitâbelerinde bazen doğrudan “*rûhuna el-Fatiha*” veya “*rûhiçün el-Fatiha*” gibi düz ifadelerle ziyaretçilerden fatiha okumaları talebinde bulunulurken bazen de bu talebi ihtiva eden manzumelere rastlıyoruz. Örnek olarak şu manzumeleri verebiliriz:

“Gel oku ihlâs ile

Bir fâtiha itme sükût” Osolnitsa Köyü

“Geldi eyyam-ı ecel virmedi dermân

Böyle emritti Hak sübhân

Kabrimi ziyaret iden ihvân

okuya rûhuma fâtiha ihsân

Halit Şa'ban Davud” Yançe Köyü

“Terk idüb gülşen-i demi uçdu

Merg-i rûhi bâlâ a'lâya

Kabrin itdikçe ziyaret yâ hû

Okuyub eyle duâ Mevlâ'ya

Eşk-i aynın ile yazdı târih

Rahmet olsun Hüseyin Paşa'ya” Manastır Haydar Kadı Cami Hazîresi

3. Balkanlar'dan Manzumeli Mezar Taşı Kitâbesi Misâlleri:

-1-

“Emmâ Ba'd

Senden istimdâd efendim eyleyen olmaz zelîl

Ertuğrul KARAKUŞ

*Rahmetinden mahrûm itme bu fakîri Ya Celîl
Nâmına hem-nâm olunca mazhâr oldum afvına
Destgîrimsin İlâhî râhîma sensin delîl
Edirne Mektupcusu Gâzî Toczâde(!)
Ahmet Yaşar Beğ'in mahdûmu Rüştü Beğ'in
Rûhuna El-fâtiha
Sene:7 Muharrem 1276 [6 Ağustos 1859] "Debre-Hünkâr Cami Haziresi*

-2-

"Meşârileyh Edip Paşa Hazretleri tarafından bi'l-mukâbele îrâd buyurulan neşîde-i vedâ'idur.

- 1- *Bedriyem Hak'dan aldın behre
İltihâk itdin Ehl-i Bedr'e*
- 2- *Sıddık'a sîret olmuş idin
Rûtbe-i zehrâ bulmuş idin*
- 3- *Kaderdi sebab bu firâka
Cebr itdi nûr-ı iftirâka*
- 4- *Firkat-zededir gerçi diller
Rûhım yine senle beraber*
- 5- *Hûrîlere fâik olmuşdun
Firdevs'e sen lâyık olmuşdun*
- 6- *Gökden inince hükm-i ecel
Girdi husûfe bedr-i emel*
- 7- *Rûha gıdâdır âh u zârın
Rûhına kalbimdür mezârın*
- 8- *Allah gafûr rahmet itsün
Me'vânı senin cennet itsün" Makedonya-Manastır, Haydar Kadı Cami Haziresi*

NOT: Hânık: küçük dar, sokak, boğmak, Behre: nasip, pay, Husûf: ay tutulması, Me'vâ: mekân, varılacak yer

-3-

*"Ya Hu
Âh civânlık âlemin göstermedi dehr kîm
Gülizâr vechini soldurdu bu çarh-ı akîm
Bakma isyanınâ Yâ Rab lutf-u ihsan eyleyûb
Görmedi dünyâda râhat görmesin rûy-i cahîm
Seyyid-ul kevineyn olân Yâ Rabbi Muhammed aşkına
Eyle imânın refîk hazâ sırât-ı müstekîm
Hazreti Tosun Pâşânın haznedarı idi bu zat
Böyle sadık bendeni çok gördü felek-i selîm
Cevher-i zerle yâzılsın senki kabre târih
Yûsuf Ağa kabrin olsun ilahi dâr-ün-naîm*

Balkan Türk Edebiyatı Araştırmalarında Yeni Bir Boyut: Taşlara Akseden Edebiyat

Sene:1268⁶ Kosova-Prizren, Emin Paşa Camii Haziresi

-4-

"Hüve'l-Hallaku'l-Bâkî
'İzzet ve ikrâmı bol dilinde hayır du'â
'İbadeti borcum diye bırakmamışdı asla
Dinine sağlam bağlı saf yürekli bir insan
Seksen yıllık ömründe yaşadı hep Müslüman
'Ulemâya hürmetde iremezdi akrânı
Hakk'ı rehber tanırdı böyle idi inanı
Ölüm yolu velâkin sabahleyin ansızdan
Alub o temiz cânı ayırıyordu bizden
Gözyaşları içinde koydu bugün toprağa
Aydın oğlu Hacı Salih rûhu için Fâtîha
15 Kanûn-ı sâni sene 1954" Batı Trakya-Eşekçili Köyü Cami Haziresi

-5-

"Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî
Genç yaşımda gör ne yazmış sâhib-i kudret bana
Geldi eyyâm-ı ecel vermedi dermân bana
Gül gibi soldu vücûdum tâze bir civân iken
Çâre yok câm-ı ecelden sundular şerbet bana
El-merhûme el-mağfûre el-muhtâce ilâ rahmet-i Rabbihi'l-Ğafûr min dâre'l-fenâ ilâ dâre'l-bekâ
Redîfe Hanım binti Hâcî Abdurrahman
Beg rûhiçün rızâen lillah el-Fatiha
Sene-i azli

1321" Makedonya-Üsküp Rufai Tekkesi Bahçesinde Redife Hanım'ın Mezar Taşı

-6-

"Hüve'l-Bâkî
Genç iken gitdi cihândan böyle bir huluk-ı hâlim
Dilerim kabrini cennet eyleye Rabbü'l-Kerîm
İrci'î emri irince eyledi azm-i bekâ
Ser-meskenin Cennet-i A'lâ eyleye Rabbü'r-Rahîm
El-merhûm el-mağfûr el-muhtâc ilâ Rahmeti
Rabbihî Muharrem bin Aydın Kırıkçı
Rûhuna el-Fâtîha
Sene:1322 [1904-1905]" "Debre-Hünkar Cami Haziresi

⁶ Mezarın kitabesi daha önce R. Virmiş tarafından yayımlanmıştır. Bkz. Raif Virmiş (2010). Kosova Tekkeleri Türbeleri ve Mezartaşları, İstanbul, s. 467.

Sonuç

Avusturya'dan Bulgaristan'a, Arnavutluk'tan Bosna-Hersek'e, Bulgaristan'a kadar bütün Balkan coğrafyasında kitabeli veya kitablesiz mezar taşları, yaşayanlar için birer tapu değerindedir. Fakat bu şahideler sadece bölgedeki etnik, dinî ve mezhebî tartışmalar için birer delil olarak nitelendirilmemelidir. Bu şahideler; sanat tarihi açısından, edebiyat tarihi açısından ve edebiyat sanatı açısından da geniş bir inceleme alanı olma özelliğini taşıyor.

Bu şahideler dikkatle incelenirse, üzerlerindeki yazıların, hem reddedilmeyecek kadar kesin bilgiler içeren tarihî birer belge hem de dil-edebiyat incelemelerini gerektiren birer edebî metin olduğu görülür.

Edebiyat bilimini "edebiyat tarihi" ve "edebîlik-ahenk unsurları" açısından ilgilendiren bu şahideler incelendiğinde görülecektir ki bu; "Ölüm karşısındaki çaresizliği ihtiva eden manzumeler", "Dünya hayatının faniliğini ihtiva eden manzumeler", "Ziyaretçilerden fatiha okumaları talebini ihtiva eden manzumeler" gibi konular ön olana çıkar. Bu da esasen İslamiyet'teki "Kabir ziyareti insana ölümü hatırlatmalıdır." anlayışıyla örtüşmektedir.

Bütün Balkan bölgesindeki taşların değerlendirme ve misallerinden de anlaşıldığı gibi, gerek kalıp ifadelerde, gerekse dua talebinde bulunmak veya nasihat vermek için yazılan manzum bölümlerde, gerekse diğer bölümlerde "âhenk unsuru" en öne çıkan özelliktir. İfadeler seçilirken sözlerin müzikalitesine dikkat edilmektedir.

Bu estetik anlayış da Balkan bölgesindeki şahideleri, on binlercesi yok edilmiş olsa da, Balkan Türk edebiyatının bölge bölge incelenmesi gereken edebî sahası yapmaktadır.

Kaynakça

- 📖 Banarlı, Nihad Sami. Yahya Kemal'in Hatıraları. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti (2. Baskı), 1997.
- 📖 Gündoğdu, Raşit. "Taşların Dili.", Aşiyân Dergisi, Sayı: 1, Temmuz (2013).
- 📖 Karakuş, Ertuğrul. "Üsküp'te, Yahya Kemâl Beyatlı'nın Annesi Merhum Nâkiye Hanım'a Ait Olması Kuvvetle Muhtemel Olan Mezar Taşı." TÜRÜK Dergisi, Sayı: 4, (2014): 161-170.
- 📖 ..... Bir Medeniyetin Sessiz Bekçileri-Taşlara Akseden Edebiyat. Makedonya-Üsküp: Matüsiteb Yay., 2015.
- 📖 ..... "Yahya Kemâl Beyatlı'nın İlk Şiir Hocası Şeyh Sâdeddin Sırrı'nın Aile Efrâdına Ait Üsküp Rifâî Tekkesi Hazîresinde İki Adet Kitabeli Mezar Taşı." Dede Korkut Dergisi, Sayı: 9, (2016): 48-54.
- 📖 Kaya, Önder. Yitip Giden İstanbul (Kayıp Mirasın Peşinde). İstanbul: Timaş, 2011.
- 📖 Kemal, Yahya. Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hâtıralarım. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti (5. Baskı), 2008.
- 📖 Komisyon. Edirne Müzesi Osmanlı Mezar Taşlarından Örnekler. Edirne: Trakya Kalkınma Ajansı, 2012.
- 📖 Sâlih Âsim Bey. Üsküp Tarihi ve Civarı, (Sadeleştiren: Süleyman Baki). İstanbul: Rumeli Türkleri Vakfı Rumeli Araştırmaları Merkezi, 2004.
- 📖 Samsakçı, Mehmet. Ölüme Açılan Estetik Kapı -Türk Mezar Taşı Edebiyatı. İstanbul: Kitabevi, (2015).
- 📖 Sevim, Nidayi. Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları. İstanbul: Kitap Dostu, 2009.
- 📖 ..... Osmanlı Mezar Taşlarında Manzum Metinler. İstanbul: Kitapdostu, 2012.
- 📖 Şeyban, Lütfi. Osmanlı Dönemi Taraklı Mezar Taşları ve Kitâbeleri. Adapazarı: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Kültür, 2007.

Balkan Türk Edebiyatı Araştırmalarında Yeni Bir Boyut: Taşlara Akseden Edebiyat

- <http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=385> (Eriřim tarihi: 03.02.2018)
- http://www.i-takvim.com/takvimler/hicri_takvim_cevir.php (Eriřim tarihi: 18.01.2015)